

ԳԵՂԱՐՈՒԵՍՏԻ ԿԱԶՄԱԽՈՐՈՒՄԸ

(Շար. տես թաղմ. 1931, էջ 170)

ՅՈՒՆԱԿԱՆ ՆԿԱՐԶՈՒԹԻՒՆԸ - ԱՐՈՒԵՍՏԻՆ ԱՒԱՆԴՈՒԹԻՒՆԸ

ՄՏԱԾՈՒՄԸ ԵՒ ԱՐՈՒԵՍՏԸ - ՊՂԱՏՈՆ, ԱՐԻՍՏՈՏԵԼ

Նկարչական օրինակումը (modellare) առաջին անգամ տեսնուած է յոյն նկարչութեան մէջ: Լուսաստուերի, մարդակազմութեան եւ հեռանկարի միաձուլումովը հազիւ Եգէացիներէն փոխանցուած՝ անմիջապէս զգացած է անոր ցեղին տարբեր ճաշակի կորովը, տալով շարժուն ու նրբամիտ գծեր, երբեմն ալ ծաղրանկարային՝ բայց երբեք կեղծ կամ քմահաճ: Որուն գեղեցկութիւնը եւ լուսաւոր ճոխ գոյներու զուարթութիւնը փառարանուած է նաեւ բոլոր դասական հնութեանէն, հակառակ կաւագործութեան (céramique) ուսումնասիրութեան մեղադրանքին:

Պղատոն կը նշմարէ գրեթէ բոլոր իր տրամախօսութեանց մէջ թէ՛ «ան առաջ կու գայ շքեղ մարմնոյ եւ աչքի կրակներու շլացումներէն»: Այսինքն այդ ճոխ ու զուարթ գոյները արդիւնքը կը նկատէ յունական մարմնական եւ արտայայտիչ զուգահեռական գեղեցկութիւններուն որ աշխարհի զգացող սրտին գովարանութեան նիւթն եղան: Սակայն պատմագիրներու ժլատութեանն ու հազիւ մեզի հասած մէկ քանի բնագիրներու ընդօրինակութեանն եւ կամ կաւագործութեան զարդանօթներու դեռ պայմանադրականութիւնը ջնջող նկարչութեանն այնպէս կը թուի որ յոյներուն մեծագոյն նպատակն եղած ըլլայ նուազ վառվռուն գոյներ գործածելը: Կը պատմուի թէ նկարիչ մը պախարակուեր

էր օր մը, ուժեղ գոյներ գործածելու իր մէկ գեղծումին համար. բայց արուեստագէտները պաշտպաններ են զինքը: Ասկէ պարզ կ'երեւի որ նկարիչները զաղտնաբար կը հետեւէին իրենց նկարչի նախասիրութիւններուն հակառակ ամբոխին խոփոռ ու գոյներու բռնութեանն վերաւորուող աչքի պախարակիչ վերաբերման:

Յունական նկարչութեան մէջ հեռանկարը, ու մասնաւորապէս օրէնք դարձած համեմատութիւնը, լաւ ծանօթ էին: Եւ յոյն արուեստագէտները կը ցան նկարչական համեմատութեան, դէմքի մը՝ ուրիշ դէմքերու եւ շրջապարի միջեւ որոնած յարաբերութիւնը, ու դէմքի մը՝ միացեալ մասերու եւ մարդկային մարմնոյ ամբողջութեան միջեւ որոնած արձանագործութեան յարաբերութիւններու այս երկու տարբերութիւնները շատ լաւ զգալ ու գործադրել, համաչափութեան զանազան ըմբռնումներով գործադրուած:

Համաչափութիւնը Բանֆիլդի մօտ՝ երկրաչափութիւն է. որ կու տայ կարճեցումներ եւն. Ասկիպիոդորի չափն է՝ որ կը սահմանէ հեռաւորութիւնները: Ինչպէս կ'երեւի, հաստատ կանոն մը չէ, ուզուած իմաստով եւ փափաքուած ձեւով գործածուած է բոլորէն:

Համաչափութիւնը յարաբերութիւնն է շարադրութեան մը զանազան մասերուն եւ անոր կարգադրիչը: Արձանագործու-

թեան մէջ ճարտարապետական է, իսկ նկարչութեան մէջ՝ թատերական (scenica): Յունական նկարչութիւնը համադրական

եղաւ, մասնականութիւնը լքելով իրականի ամբողջութիւնը դիտելու արդիականութեամբ: Ու արձանագործութիւնը՝ Յոյներու պարսիկներուն վրայ տարած յաղթանակէն առաջ նախնական (arcaïque) էր, հինգերորդ դարու Փիդիասեան ոսկեզարի շրջանով հասաւ մարդկային գեղարտական կարողութեան ամենաբարձր արտայայտութեան տալով գաղափարականաւոր ճարձանագործութիւն մը, ուր յետոյ ցած արձանագործութիւն մը, ուր յետոյ Լիսիպոսով կանոնի աշխարհէն անցաւ երեւոյթներու աշխարհին տալու համար իրերը ոչ այնպէս ինչպէս որ են, այլ այնպէս ինչպէս որ կը թուին: Տպաւորապաշտութեան (impressionisme) խլրտումը:

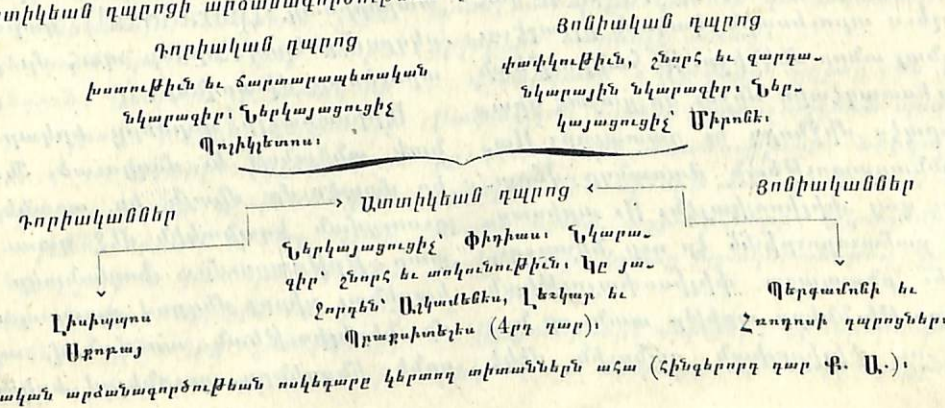
Ու այս բոլորը կը բացատրեն մեծ բեղնաւորումը յունական արուեստին, որ կը սիրէ բռնել ֆօրման չափի տիրականութեամբ, գոյն, միջնուրտ, հեռաւորութիւն, եզրերու կորուստ բոլորն ալ ներկայ նկարչութիւնը կը ծրագրեն: Որոնց յաջող դերասաններն են առաջին երկու տեսանկիւնները՝ յոյս եւ գոյն:

Պիլիոս (հեղինակը բնական պատմութեանց հատորին, ուր նկարչութեան շուրջ երկար գլուխ մ'ալ ունի) կ'ըսէ թէ չորրորդ դարու սկիզբը յունական նկարչութիւնը երկու տարբեր եւ որոշ զարդաներու կը բաժնուի. հեղինակաւ եւ ախպակաւ: Վերջինը կարելի է պատճառաբանել ասո-

րեստանեան եւ եգէական քաղաքակրթութիւններու թողած յուշարձաններու տպաւորութիւններով, որուն եգէական հոգեկանութիւնը մասնաւորապէս կու տայ կենդանութիւն մը ցցումի (relief): Հելլենականը ընդհակառակն, եգիպտոս-միկենական աւանդութեան արուեստի շարժումներն ու տափակ գոյներն առնելով կը սեղմէ նկարչութիւնը քանի մը գոյներու մէջ, նուիրուելու համար ձեւերու որոնում: Արեւմտեանը կը բաժնուի ընդ միշտ մին: Արեւմտեանը կը մտնէ Յունաստանի արեւելեանէն եւ կը մտնէ Յունաստանի եգէականէն գծուած իր բնական ու ապագայի աշխարհատիրական հունին մէջ: Չի բար կը յաջորդեն շատ մը նկարիչներ, մասնաւորապէս կաւագործութեան մէջ, որոնք պատրաստեցին այս նոր եւ յանդուգն դարոցը, յանուն ցցումի՝ հին շրջագծերու կարծրութեան հեռացող ու նուազեցող կարծրութեան շեշտը զգացնող: Չնայ ին փափկութեան շեշտը զգացնող: Չնայ մէջ գծագրութիւնը տեղի կու տայ արդէն նոր արժէքներու, ասոր վերապահուած էր հանրութեան նպաստը, ու նաեւ զրոյցները՝ այս բախտաւոր արուեստագէտին շուրջ, որ կը կրէր իր սեփական անունը վերադուրս վրայ ոսկի գրերով: Յետոյ Պարաքսիոս գերազանց՝ համաչափութեան մէջ, որ զայն գործածեց իրեն կանոն մը մարմնոյ մասերուն, դէմքի եւ շրջապարի համար:

Յունական նկարչութիւնը երկու մասի կը բաժնուի նաեւ ձգտումի մէջ, Սիկիոնեան եւ Ատտիկեան:

1. Ատտիկեան դարոցի արձանագործութեան կազմաւորումը եւ ամոր ստորաբաժանումները.

Առաջինը Եզրամյութի գլխաւորութեամբ (գրագէտ եւ հեռանկարագէտ) կը պատճառաբանէ որ առանց թուաբանութեան եւ երկրաչափութեան արուեստ կարելի չէ արտադրել: Յունաստանի այս Պրոքսեղիսը ինչ կը պաշտպանէ նկարչական արուեստի բանաստեղծը, որ անզգալաբար գծագրութեան բանաւորացած աճումովը կը մտնէ կրթութեան յայտագրին մէջ, ծափահարուած Արիստոտէլէն:

Իսկ ատտիկեանը՝ ձգտումը եղաւ ազնիւին, շնորհին, իր մերթ փայլուն մերթ մրափող նկարիչներով, որոնք տուին իրենց արուեստի տուրքը արուեստ—Յունաստանին: Գ. դարու վերջերը հասուն զգաց ինքզինքը տալու համար Յունաստանի թիցիանոն՝ Ապոլոն, կանացի մարմիններու նկարիչը, գունեղ, լուսաւոր, թափանցիկ, բայց մասնաւորապէս զգայուն բոկերու հարստութեամբ: Ապոլոնը՝ հեղինակը Մետիսեան Աստղիկին, առաջին նկարչական ձգտումը կը ցուցնէ դէպ ի տը պաւորապաշտութիւնը: Ու իրմով կը սկսի առաջին երկպառակութիւնը հանրութեան եւ արուեստագէտներուն մէջ:

Յունական նկարչութիւնը հասած այլ եւս իր գեղագիտական արտայայտութեան զագաթնակէտին, բնութեան օրէնքով տրամաբանուած իր վայրէջքին կը սկսի, որ պիտի տանի զինքը համառօտագրութեան սեփական՝ մաքուր զարդանկարայինին, ու կտրած ձեւերու գունաւոր խճանկարային աշխարհէն (mosaico):

Համառօտագրութեան ընթերցման դժուարութիւնը կը լուծէ քննադատներու յանդգնութիւնը. քննադատութիւնը կը դադրի այլեւս արուեստին կանոնն ըլլալէ ու կը դառնայ անոր մեկնիչը: Ու հանրութեան եւ արուեստագէտին միջեւ կը ցայտէ զրագէտը որպէս միջնորդ եւ դատաւոր: Սակայն քննադատութեան ժառանգը վճռապէս կու գայ փիլիսոփայէն: Ու արիստոտէլեան բանաստեղծութիւնէն էր ուր նկարչութեան եւ բնապաշտ փիլիսոփայութեան յարաբերութիւնները առիթը տան որ ներկարիչն ու փիլիսոփան գտնուին մէկէ

աւելի անգամներ մէկ անձի մէջ: «Ա. Ջ. Ե. չի կրնար հասկնալ իրերու ճշմարիտ ձեւը պարզ ակնարկով մը, առանց ներհայեցողութեան պահանջին»:

Երկու տեսանկիւններու զանազանութեան միջեւ հին արուեստը կը շարժի այս երկու բեւեռներու մէջ, իրեր՝ որ եւ, իրեր՝ որ կը բռնէ: Հասուն թուականի յոյն արուեստագէտը (Ե. դար Ք. Ա.) ձեռնհաս օրէն կը սեւեռի իրերու աշխարհին մէջ, կը կղզիացնէ անոնցմէ նախընտրածը շրջապարի անորոշ ազդեցութիւններէն ու զայն բերեղային ձեւի մէջ կը շրջագծէ:

Հոռմայեցի արուեստագէտը (Ա. Գ. դար Ք. Յ.) կը դիտէ իրերը իրենց շրջապատին մէջ, զանոնք կը հաւաքէ, խուսափող վայրկեանի մը մէջ ու նիւթին կու տայ շարժման թրթռացումը:

Այսպէս առաջինը հաճելի կ'ըլլայ ժամանակին, երկրորդը՝ վայրկեանին: Այլեւս մարած այս հակառակորդ երկու մեծ քաղաքակրթութիւնները, գիտակցութիւնը՝ տեսողութեան երկու տարբեր աստիճաններու, կը շահագրգռեն արուեստի օրուան մանկավարժութիւնը:

Գիտելու արուեստը մարդ կը սորվի բնագոյրէն, իսկ արուեստագէտը զայն կը կատարելագործէ ու կը ներացնէ հոգեոյ մարզանքներով, բնութեան հրաշալիքներուն մէջ խորանալու համար:

Ա.Ի.ԱՆԴՈՒԹԻԻՆԸ ՅՈՒՆԱԿԱՆ ԱՐՈՒԵՍՏԻՆ

Պղատոնական շրջանին զրական կանոններէն աւելի, մտքերը քանդակուեցան տարօրինակ (paradoxal) կարծիքներու սկզբունքներով, որոնք պահ մը թուեցան արուեստը ժխտողներ:

Արիստոտէլի գործերը երկար ժամանակ անձանօթ եւ մոռցուած մնացին ու իր մտածումը միայն իր աշակերտներու ուսուցման եղանակին մէջ գտաւ անկատար թրթռացումը: Ժամանակը թերեւս կարենայ սիրոյ մեղքով դատապարտեալի մը ներկերութեան սահմանով արդարաւ ցրնել ինքզինքը, ցուցնելով երկուքէն ալ

բաղդատելի պատկերաւոր արուեստի զրութեան մը չգոյութիւնը:

Սակայն դարերու հսկայ անջրպետը կարող ու դեռ արդի ճարտարարուեստականացած զգացումներու քննութիւնն ու անոնց բանաստեղծական սիրայնութիւնը որորող միտք—լուսարձակ Պղատոնը, իր վերացականութենէն թանձրացեալին գահավիժող՝ դրական մտածութեան հիմնադիր իր աշակերտ՝ Արիստոտէլին խմորուած մտքով, Միջերկրական քաղաքակրթութեան կը պարտադրէ հիմքը դնել անոր՝ որ մինչեւ արդի շրջանի աշխարհի կեանքը պիտի ըլլար: Ասիական եւ Ափրիկեան յունական քաղաքներով կը ցայտէ քաղաքային տիպը, որ եղաւ յետոյ կայսերական հոռմայեցին, վերածնունդով՝ եւրոպացին որ այս օրուան ընդհանուր քաղաքակիրթ աշխարհինն է:

Յոյն լեզուի եւ գրականութեան տալիս լրացումը կը ստեղծէ այն մշակութային միութիւնը, որ խորտակելով մտքի սահմանային թումբերը, բոլոր դարերուն համար կը հիմնէ գաղափարական հանրապետութիւն մը, իւրաքանչիւր ժամանակի ու ցեղի մեծագոյն հոգիներուն ժողովարանը: Արեւմտեան արուեստի ու քաղաքակրթութեան պատմութեան այս շրջանը որ մեզի կը հասցնէ հին պատմագէտ ժամանակաշիններէն Պլինիոս, կը տեսնենք թէ բոլոր յունականացած ընկերութիւններու գեղադիտական դատողութեանց մէջ լան մէկ է, ու ընտանեկան շունչը՝ համադրելը:

Գրագէտի մը ձեռնհասութիւնը փաստող ու օտար բառերու հարուստ ասացուածքներով պերճ լռակառուսին անձանօթ չէին նաեւ արձանագործներուն մուրճի հարուածներու լեզուն: Սակայն չի յանդգնիր շրջանի պարտադրող հոգիին հակառակ Բայլը առնել. «... Նկարին բոլոր միւս զեղեցկութիւնները, որոնք կը խուսափին անգէտի մը աչքէն, որքան որ ալ ըլլան անոնց մէջ նկարչական կատարելութիւն, կ'ուզէի ըսել ընտիր ուղղութիւնը գծադրութեան, բոկերու գիտակից ճշտութիւնը, լուսաստուերի ու համեմատութեան գի-

տութիւնը, հաւասարակշռութիւնն ու ներդաշնակութիւնը շարադրութեան, բոլորը կը ձգեմ գովել նկարիչներու զաւակներուն, որոնք ստիպումն ունին զանոնք հասկնալու»: Շատ պարզ կ'երեւի որ այդ շրջանի արուեստի քննադատութիւնը աշխատանոցներու մէջ միայն փակուած էր, սեփականութիւնը՝ արտադրող արուեստագէտներու, որոնք ստիպուած էին արտադրելին քննադատական կարելիութեան գիտակցութիւնը ունենալ նուազ սխալելու հաւանականութիւնը ապահովելու համար:

Սակայն քիչ վերջ գեղագիտական քննադատութիւնը ընդ միշտ աքսորուելով աշխատանոցներէ, դարձաւ իւրաքանչիւր մշակուած մարդու ըմբռնումին անհրաժեշտութիւնը: Դպրոցներու մէջ՝ հոգեոյ կազմութեան կրթութիւնը, իսկ նկարներու կամ արձաններու նկարագրութիւն՝ ոճի մարզանքներ: Ու Պլուտարքոս, աւելի ըզգայուն գոյնի քան գծի, կը քանդակէ վերջապէս սա ճշմարիտ մտածութիւնը դարերու իրրեւ ժառանգ, թէ նկարչութիւնը համը բանաստեղծութեանն է, իսկ բանաստեղծութիւնը՝ պերճախօս նկարչութեան:

ՅՈՒՆԱԿԱՆ ՄՏԱԾՈՒՄԸ ԵՒ ԱՐՈՒԵՍՏԸ

ՊԼԱՏՈՆ, ԱՐԻՍՏՈՏԵԼ

Յունական փիլիսոփայութիւնը ծնած արուեստագէտներու կողքին ունեցաւ եւ ունի մինչեւ այսօր արուեստի զարգացման մէջ այն կարեւորութիւնը, իմաստութեան երակներուն առջեւ մեզ կանգ առնել ստիպելու հասուն դասականութիւն միջօրէին հասնելէ առաջ:

Վատիկանի «Աթէնքի դպրոց»-ին մէջ Բաֆաէլլոն լուծեց նկարչութեան պարտքը դէպ ի հին մտածութիւնը, ներկայացրնելով մին միւսին մօտ յունական մեծ մտքին երկու աշխարհները, Ակադեմիայի եւ Լիկէոնի՝ իրենց աշակերտներով շրջապատուած:

Արքունիներէ սերածը, Դիոնիսիոսի բաբեկամը ու տիպարը աթենացի գեղընտիր

սերունդին, կը յառաջանայ աջէն, ներկաներու գլխէն աւելի բարձր, ու մատովը երկինքը ցուցնելով: Իր երեւոյթը լեցուն է դաշնաւորութեամբ ու իր դէմքը երկինքներու հետ խօսողի վեհութիւնն ունի: Իր ծորան մագերը, ծաւալուն մօրուքը, գիծեր են՝ որոնք պիտի վերանորոգուին իր ապագայ աշակերտներէն:

Երկայն վերարկուին տակ գրեթէ ծածկըւած գոց գիւրքը (իր ամբողջութեամբ վայելուչ ինչպէս վայել է արուեստներու և բանաստեղծութեանց մէջ կրթութեամբ մարդու մը) կը նշանակէ որ Պլատոնի անհետացած ռամկական գրութիւններէն մնացած է միայն իր մտածումը, ամէնէն աւելի փայլունը եւ տարօրինակ մասը:

Արիստոտէլ անոր կողմէն ի վեր կայնած, աւելի ճիշտ քայլ մ'ալ առաջ անցած, աջ ձեռքը բացած կ'երկնցընէ իրերու աշխարհը ցուցնելու համար: Բնապաշտ փիլիսոփային դէմքին վրայ իրականը յաւերժօրէն դիտողի մը կնիքը կը դրոշմուի, բախտէն խտօրէն յոգնած մարդու մը պէս անխնամ զգեստաւորութեամբ: Արիստոտէլ ճանչցաւ արքունիքի ծառայականութիւնն ու չարախօսութիւնը, բայց ոչ մէկ հաւածանք այնքան դառնացուց զինքը որքան մտային ողբերգութիւնը, որ ի վերջոյ անջատեց զինքը իր վարպետէն ստիպելով մոռնալ հրաշալի անգիր դիցարանութիւնը:

Մտքի այս երկու տիտանները ահա զիրար կը դիտեն: Կատաղի է տակաւին հազարաւոր տարուան մրցակցութիւնը, բայց իրենց բերքը կ'արտայայտեն ճառագայթող ներդաշնակութիւն մը:

Իտալացի հանճարը (Բաֆալէլլոյ) գտաւ երկրի եւ երկնքի միջեւ հոգւոյ զգայաբանքի միացման կէտը:

Պլատոնականութիւն եւ արիստոտելականութիւն բաղադրուած Ս. Թովմասի փիլիսոփայութեան հետ՝ կը կրթեն բոլոր իտալական նկարչութիւնը, որուն հաւանորոշիւնն է Բաֆալէլլոն:

Կը կարծուէր թէ Պլատոն զգացած չըլլայ արուեստը, եւ սակայն ֆանթէն ու

Հեկեկէն անհամեմատօրէն աւելի ծանօթութիւն ունէր, ու հրէական բանաստեղծութենէն յետոյ ներշնչման գեղագիտական առաջին սահմանումը իրեն կը պարտինք:

Ներշնչումը կը բացատրէ անիրաւուն (irrazionale) նկարագիրը երաժշտութեան եւ բանաստեղծութեան. «Ան որ առանց մուսայի կ'երթայ եւ կը բախէ դուռը բանաստեղծութեան, ապուշ բանաստեղծ մը կ'ըլլայ: Իսկ երբ մուսան հաճի նստիլ բանաստեղծին գիրկը, ան այլեւս իր ուղեղին տէրը չէ, ինչպէս աղբիւր մը որ ազատօրէն կը ձգէ հոսիլ ինչ որ կու գայ իր բերանը»:

Ամէն կարողութիւն որ անգոյշն գոյացութիւն բան մը կ'անցընէ՝ բանաստեղծութիւն է, որով արուեստագէտները բանաստեղծներ են. բայց բանաստեղծները արուեստագէտ չեն, որովհետեւ չեն երգեր կրթութեան առաքինութեան համար:

Արուեստի մէջ յոյնը կը տեսնէ նախ քանաւոր նկարագիրը, օրէնքը: Բանաստեղծութեան մէջ ոչ բանաւորը, ինքնեկը, պատահականը կամ դրդուածը: Ասոնք յոյն մտքին հակընթաց ուղղութիւններն են որոնք շրջանի մը պատուարին առջեւ կասեցան յառաջադիմելէ, տեղի տալով միտք և զգացում—մարմնոյն գեղագիտական նըրբագոյն երակին ընդլայնման եւ ծաւալման: Յոյն գեր—գեղագիտութեան համբաւը կերտող:

Պլատոն իր արտայայտած միջեւ այսօր ապրող արուեստի կամ գրականութեան առողջ մտքերուն հետ արտայայտեց նաեւ հիւժախտաւորներ, ճղճիմ կենսունակութիւն մը քաջքող, ու նաեւ անհեթեթներ եւ կամ գոնէ ներկայ քննադատական պահանջկոտ հոգիին նկատմամբ անտեղութիւններ: «Նկարչութիւնը կը պատկանի երեւոյթի նմանութեան, ան կը հետեւի կարծիքին ինչպէս ստիստ մը, եւ ոչ ճշմարտութեան ինչպէս փիլիսոփան»:

Այսպէս Պլատոն կը դատապարտէ ոչ միայն իր ժամանակի նկարչութիւնը այլ նաեւ բոլոր դասական արուեստի ձգտումները մինչեւ եօթը դար:

(Հոմ - Վ. ատիկան)

ԱԹԵՆՔԻ ԳՊՐՈՅԸ

Կ'անցնին թէեւ անունընդիր Ապեղէսի շրջանէն, սակայն իրեն հետեւող փիլիսոփաներու փակ վարդապետութեանց մէջ ակօսուած՝ ինչպէս սառէն ընդլայնուած ջուրի երակ մը՝ պիտի վերջանային կործանելով օր մը դասական արուեստի մեքենական շէնքը, քրիստոնէութեան նոր եւ խորհրդապաշտ զգայնութեան ճամբան բանալով:

Ուրիշ մտքերու մէջ Պլատոն կը տոկայ դեռ իր շրջանին, տարբեր ժամանակներ պատրաստելով: Արդէն տեսանք թէ ինչպէս տրամաբանական խիստ հարկերը զինք տարին դէպ ի Աթէնքի մրցողք քաղաքակրթութիւնները ինչպէս Սպարտա, Կրետէ, Եգիպտոս եւն. ընդդէմ արուեստի որդեկանութեան, յաղթանակ իր ժամանակակիցներուն: Բայց Պլատոնական արուեստի այս շրջանը ձեւապատկերութեան շրջանն է, չափ եւ համեմատութիւն օրէնքի կապանքներուն ներած սահմանին մէջ հազիւ շարժող արուեստ, նկատուած էր կրթիչ ամենամեծ միջոցը, Գեղեցիկի հովանիին տակ: «Զգեցէ՛ք մեզ

հետեւիլ հոտառութեան հետքին ինչպէս բարակներ, որոնք զգեցելութիւնը դէմքին մէջ, քաղցրերգութեան մէջ, երգին ու պարին մէջ. եթէ անոնք խոստափին մեզմէ ոչնչի պիտի ծառայեն կրթութեան շուրջ ճառելները, ըլլան հելլենական թէ բարբարոսական»:

Գեղեցիկի կրթիչ կարողութիւնը ինքնին բարիին զուգահեռութիւնը ունի իր մէջ: «Գեղեցիկը չի կրնար չափուած ըլլալ ուրիշ դէմքով բայց եթէ բարիով: Ան որ կ'արտայայտէ գեղեցկութիւնը՝ ան ինքն է գեղեցիկը եւ բարին»:

Այս երկու գաղափարներուն հասարակ են չափի եւ համեմատութեան սկզբունքները, որով յոյն միտքը Պլատոնով կու տայ մեզի գաղափարի ընտիր երրորդութիւնը՝ գեղեցկութիւն, ձգարտութիւն եւ բարոյութիւն: Ճաշակի կատարելութեան ամբողջութիւնը:

Գեղեցիկի եւ բարիի ինքնութեամբ եւ բարոյական սանձումի սկզբունքով Պլատոն չի ժխտեր արուեստի հաճոյքին (edonistico) արժէքը, մանաւանդ կը վերլուծէ զանազան ձեւերը որով արուեստը հաճոյ է մեծամասնութեան: Գիտէ որ ճշմարտութիւնը

մարիտ արուեստական հաճոյքը տրուած է գոյնէ եւ ձեւէ, խօսքէ ու ձայնէ: Եւ ըստ իրեն, ամէնէն աւելի սիրուն երաժշտութիւններն են անոնք՝ որոնք կը զւարճացնեն լաւագոյն մարդիկը, լաւագոյն կը թեալնեն: Ինչպէս գեղեցիկ կը զուգադիպի բարիին հետ այնպէս ալ գեղազիտական ճաշակը կը զուգադիպի բարոյականին հետ. որուն կը թուի թիւնը Պղա՝ տոնական մտածութեան մէջ կը լրանայ դասակարգային կը թուի թիւնը: Տակաւին այսօր, ինչ ինչ արուեստագէտներու քով, արուեստ եւ բարոյական, բանաձեւի մը որոնման հոգիէն են որ հաշտեցնէ գործնականապէս գեղագիտական ազատութիւնը բարոյագիտութեան սահմով: Այլապէս, արուեստը լքուած ինք իր մէջ իր կործանման կ'ընթանայ եւ կը գտնէ մահը այն միեւնոյն ազատութեան մէջ որ երեւցած էր կեանքի սկիզբը: Պարզ է, Պղատոն կը պահանջէ արուեստէն չըլլալ պոռնիկ (pornographique), չարթնցընել ցանկութիւն՝ այլ ազնիւ զգացում: Սակայն չի պահանջեր նաեւ միտք մը, իմաստ մը: Իրեն համար չափի օրէնքներէն ու անոնց ներկած գեղեցկութենէն դուրս արուեստը «վատ եւ ստոր» է:

Անշուշտ ժամանակի անկաշկանդ ընթացքը, հոգիներու եւ ըմբռնումներու տրամաբանական պահանջով հեռացուց քիչ մը պղատոնականութենէն արուեստագէտ խմբակները, ու մասնաւորապէս մինչեւ այն շրջանը, երբ յունական քաղաքակրթութեան միջօրէին, տեղի կու տար զիւցազնականը մանրավիպայինին, ու կանոնը՝ կարծիքին, սովորներու ժամանակակից, Պրաքսիտելիսի եւ Լիսիպոսի միջեւ երեւցան վարսաւոր վիթխարի երազը, վերանորոգում մը՝ ուր արձակապետութիւն (assolutismo) եւ հասարակապետութիւն (comunismo) սկզբունքները յեղափոխութիւն եւ բռնապետութիւնն ձեռք կու տան իրարու:

Պղատոն այլեւս յոգնած կեանքի փութորկոտ եւ վտանգաւոր ծովէն մարդկային պատճառաբանութեան լատով ան-

ցնելէ, երազեց ապահով նաւահանգիստ մը ուր Աստուծոյ պատճառաբանութեան մը մէջ հանգչիլ կարենար, ու մարգարէացաւ եկեղեցին:

Արիստոտել՝ իրերու աշխարհին զաւակը, դրականութեան հոգին, Աթէնքի Լիկէոնին մէջ բոլոր զինքը լսողներուն վրայ տրամաբանի ուժեղ ազդեցութիւն ձգելով (համեստօրէն) ճառող, ու դարերու թիկունք տուող գաղափարի պայքար հոգին է, մարդկային մտածման պատմութեան մէջ. որուն խօսքերը մարդուն յաւիտենական ստացուածները եղած ըլլալ կը թուին, թէիւ փիլիսոփայօրէն իրմէ առաջին անգամ ըլլալով հաստատուած:

Դարերէ ի վեր մարդիկ կը հաւաքաբանէին, առանց ճանչնալու հաւաքաբանութեան օրէնքները. կը հետեւէին բնութեան՝ առանց վերլուծելու հետեւողութեան օրէնքները եւ կը հաստատէին գոյութիւնը՝ առանց զայն սահմանելու: Կատարեալ բնապաշտ փիլիսոփայ մը հարկ էր անոնց փիլիսոփայական սահմանումը ճշգրտօրէն կարենալ տալու համար: Ու բնազանցութիւնը որ ilozoisme (յունական առաջին փիլիսոփայութիւնն է նախնական շրջանին, որ ամէն բան կը բացատրէր մէկ նիւթով) ճահիճներուն՝ ու Պղատոնի օրով ալ ամպերուն մէջ կը թափառէր, Արիստոտելով կ'իջնէ սովորական զգայարաններու թագաւորութեան մէջ եւ կը դիտէ կեանքը ոչ բանաստեղծի կամ վերացականի մը աչքով, բայց արհեստաւորի եւ բարոյական մարդու:

Անշուշտ այս ողջմտութիւնը կը հակասէր պղատոնական հրաշալի առասպելներուն, որոնց յոգնութեան եւ վշտի գնով հազիւ կրցաւ ձեռքազատուիլ Արիստոտել. «Լաւագոյն է, մանաւանդ երբ կը խօսուի փիլիսոփայութեան վրայ, մէկ կողմ ձգել սեփական զգացումները, իրականին պաշտպանութեան միայն ձգտելու համար, եւ որքան որ անհատն ու ճշմարտութիւնը ըլլան երկուքն ալ սիրելի՝ միշտ սրբազան պարտականութիւն մ'է տալ նախընտրութիւնը ճշմարտութեան»: Այս ճշմարտու-

թիւնը՝ որուն փիլիսոփան կը զոհէ սրբազան սէրը աշակերտի՝ չի նոյնանար Փիլիսոսէն ցայտած դիւցազնական գեղեցիկին՝ կամ վերացական ու բազմադիւզ ներդաշնակութեան՝ Պոլիկլետոսի: Բազմասեփական աշխարհն է այն, ուր յոյն նկարիչը զգայարանքի եւ իրի յարաբերութիւնները հետազօտելով կ'արտայայտէ եւրոպական նկարչութեան առաջին գործերը, արեւելեանէն ուժեղ եւ շեշտուած անջատումով մը, կապուելու համար իրականի համազօր նկարչութեան մը որուն նունին՝ իրապաշտութեան առաջին ձրգտումին: Յունական արուեստը սկսած է ուրիշմ հետեւիլ բնութեան քայլերուն, որուն մէկ աշակերտն է արուեստագէտը, այդ՝ ոչ ձեռքի ու աչքի վարժութեան համար, բայց գաղափարին՝ որ կը ճառագայթէ իր հոգիին մէջ: Որովհետեւ բնութիւնը գաղափարներու ընդօրինակում մը չէ, նոյնինքն գաղափարը՝ ձեւի մէջ մտած:

Արիստոտելով բանաստեղծութիւնն իսկ կ'իջնէ ապողոնեան բարձրութենէն ուր գետեղած էր Պղատոն, եւ կը դառնայ տիեզերական գիտարիւն, պատմութենէն աւելի փիլիսոփայական՝ անհատներէ աւելի տիպեր տալուն համար:

Արուեստն ալ իր կարգին ազատուած ձեռնականութեան լուծէն կը մտնէ գաղափարներու աշխարհը, լքելով համեմատութեան օրէնք դարձած կապերը, բարոյական խորքի մը պէտքն այլեւս զգալով: Սա յոյն գիղագիտական եւ բարոյական հանճարներու խմորման թուականն է:

Պղատոնին համար բանաստեղծութեան եւ արուեստի հասարակաց տարրն է ընկեր, Արիստոտելին համար՝ խօսքը, օրհեքը, որ յետոյ կը դառնայ գեղագիտութեան դասական տիպար կանոնը:

Այս կարճ նշմարները մտածել կը ստիպեն մեզ որ մաքրումը (la catarsi) չըլլայ ողբերգութեան բացարձակ սեփականութիւնը, այլ հաւասար՝ բոլոր արուեստներուն ալ. որ տեսակ մը սփոփանք է տաժանելի կամ խառնակ զգացումներու եւ որ հին մարդուն արուեստէն ունեցած արդար պահանջն էր ինչպէս խորհուրդներէն՝ հոգեկան թեթեւութիւնը, ինչպէս բարոյական ծիսակատարութենէն ողբերգութեան տեսակ մը մաքրագործումը: Ուրիշ քարաքարի ուրիշ բան չի նշանակեր բայց եթէ մտքին տիրապետութիւնը՝ ներդաշնակութենէն ներկայացուած իրերուն վրայ:

Գործնական աշխարհին մէջ, ուր ամէն ստեղծուած բան առարկայ է հաճոյքի կամ անոր հոգը պատրաստելու ենթակայ՝ արուեստը կը բարձրացնէ մարդը մաքուր հայեցողութեան գերիշխան գործունէութեան, իր մէջ մշակոյթի եւ ներդաշնակութեան օրէնքներով յայտնուած շանին զօրութեամբ: Որ զգացումէն մեկնելով կը հասնի մինչեւ զգայարանքի տուեալներուն մտքի կազմումով ու նախախնամական լոյսէն ճառագայթուած, որուն սեմին վրայ կը կաշկանդուի առաջ չերթալուն՝ ու Պղատոնի նման նոր դիցարանութիւններով նախախնամութեան գաղափարը չուրուագծելուն համար: Որով հազար վեց հարիւր տարի վերջ կարելի կ'ըլլայ քրիստոնէական մտածման պատուաստը արիստոտէլականին վրայ, կաթողիկէ աստուածաբանութիւնը՝ յոյն փիլիսոփայութեան վրայ թովմայականութեան դասական դրութիւնով:

(Շար.)

ՋԱՐԵՅ ՄՈՒԹԱՅԱՆ